Sosiologi i dag, årgang 42, Nr. 3-4/2012 79–103

Ulike modeller for gjenopprettende ordninger etter krenkelser, overgrep og omsorgssvikt under barnevernets omsorg

Ingunn Studsrød
Institutt for sosialfag, Universitetet i Stavanger

Media, myndigheter og forskere i mange land har dokumentert grov omsorgssvikt og fysiske, psykiske og seksuelle overgrep av barn under omsorg av barnevernet. Som en konsekvens av dette diskuteres og utprøves ulike modeller for gjenopprettende ordninger. Likevel mangler det en sammenstilling av tekster som kritisk belyser ulike ordninger og som diskuterer ulike gjenopprettende ordninger i lys av idégrunnlag og metoder fra "restorative justice". Gjenopprettende ordninger etter overgrep og omsorgssvikt i barnevernet er denne artikkelens hovedanliggende. Siktemålet er å utforske hvordan ideene som ligger til grunn for "restorative justice" gir føringer for hvordan en bør ivareta gjenopprettende prosesser etter overgrep og mishandling som er begått i barnevernet. Målet er også å diskutere muligheter og begrensninger ved ulike gjenopprettende modeller, som vektlegger henholdsvis mekling og dialog (dialogmodeller) og rene økonomiske erstatninger (erstatningsmodeller).

Nøkkelord: barnevern, gjenopprettende ordninger, omsorgssvikt, oppreisning, overgrep, "restorative justice"

Innledning

Media, myndigheter og forskere i mange land har dokumentert omsorgssvikt og overgrep av barn under omsorg av barnevernet, og stadig nye alvorlige og kritikkverdige forhold avdekkes (Colton, Vanstone & Walby 2002; Com-

munity Affairs References Committee 2005; Commission to Inquire into Child Abuse 2009; Gallagher 2000; Lindsay 1999; NOU 2004; Rytter 2011; Sen, Kendrick, Milligan & Hawthorn 2008; SOU 2011). I 2003 opprettet barne- og familiedepartementet i Norge et nasjonalt kartleggingsutvalg (det såkalte Befringutvalget) som skulle fremskaffe kunnskap om omsorgssvikt og overgrep i norske institusjoner for barn i perioden 1945 til 1980. Utvalget slo fast at det hadde forekommet fysiske, psykiske og seksuelle overgrep og omsorgssvikt ved flere institusjoner i hele tidsperioden (NOU 2004). Flere lokale granskingsrapporter har dokumentert det samme (Granskingsutvalg for Aust- og Vest-Agder 2009; Granskingsutvalg i Oslo og Akershus 2005; Granskingsutvalget for barnehjemmene i Finnmark 2008; Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Hordaland 2003; Granskingsutvalget for barnevern-institusjoner i Rogaland 2006; Granskingsutvalget i Sør-Trøndelag 2007). Den nyeste granskingen som foregikk i Agderfylkene (2009) omhandlet plasseringer helt frem til 2004. Dette utvalget sammenlikner situasjonen i Agderfylkene med landet for øvrig og viser at det er slående hvor likt barna har opplevd situasjonen i hele landet.

Både internasjonal og norsk litteratur viser at overgrepene og omsorgssvikten grovt sett kan karakteriseres i tre ulike former (Gil 1982). For det første en *åpen eller direkte form*. Handlingene omfattet fysisk, psykisk og seksuelle overgrep begått mot barn, dvs. liknende voldshandlinger som forekommer utenfor institusjonene og f.eks. innenfor familien. Overgrepene ble begått av enkeltpersoner, både voksne og (ofte) eldre barn. *Programovergrep* ("programme abuse") omfattet overgrep og krenkelser som inngikk i institusjonens vaner, rutiner eller behandlingsprogram, som straffende oppdragelsesmetoder, manglende omsorg i form av nærhet, trøst og varme, manglende oppfølging av skole og leksearbeid, og at omsorgen var lite tilpasset det enkelte barns behov. *Systemovergrep* ("system abuse") skjedde på den måten at krenkelser og overgrep inngikk i barnevernets omfattende og kompliserte system, på tvers av enkeltindivid og behandlingsprogram. Eksempel på systemovergrep var manglende tilsyn, ressursknapphet, manglende kompetanse osv. I 2011 hadde Prosjekt Oppreisning[1] registrert 220 ulike institusjoner der det har foregått omsorgssvikt og overgrep i Norge. Granskingene kunne ikke slutte noe om omfanget dette har hatt (NOU 2004:107), men uansett omfang er *overgreps- og omsorgssvikthandlingene helt uakseptable* (Innst.S. nr.217 (2004–2005)).

Som en konsekvens er gjenopprettende ordninger etablert, under etablering eller krevd etablert for å ivareta personer som er blitt utsatt for overgrep

og krenkelser under plassering av barnevernet. Det er imidlertid forsket lite på oppreisningsordningene for tidligere barnevernsbarn, internasjonalt (Colton m.fl. 2002) så vel som i Norge, med unntak av enkelte undersøkelser om de *statlige* rettferdsvederlagsordningene (Tømmerås 2002, Simonsen og Pettersen 2007, begge rapportert av Pettersen 2010) og en *kartlegging* av de kommunale oppreisningsordningene (Pettersen 2010). Det er antatt at hvorvidt og hvordan de fysiske, psykiske og sosiale skadene anerkjennes får store følger for de utsattes mulighet for forsoning, restituering og rehabilitering (Garcia-Godos 2008). Med dette som utgangspunkt, vil jeg i denne artikkelen drøfte ulike modeller for gjenopprettende ordninger etter overgrep og mishandling som er begått i barnevernet. Jeg tar særlig utgangspunkt i ideer fra "restorative justice", som nettopp vektlegger å imøtekomme behovene til de utsatte. I mange land har ulike varianter av "restorative justice" blitt brukt innenfor kriminalomsorgen. Erfaringer er utviklet fra vold i nære relasjoner (Belknap & McDonald 2010; Grauwiler & Mills 2004), vold mellom jevnaldrende (Daly 2008), for å forebygge nabolagsvold (Ohmer, Warner & Beck 2010) og alvorligere personkrenkende handlinger, vold og trusler slik en har sett det i konfliktrådene i Norge (Eide & Gjertsen 2009; Eide 2010). En har også erfaring med familieråd i mange typer barnevernssaker i Norge (Falck 2006). En kan derfor anta at ideer fra "restorative justice" kan være aktuell i forhold til gjenoppretting etter overgrep og krenkelser i barnevernet.

Siktemålet med artikkelen er derfor å 1) utforske hvordan ideene som ligger til grunn for "restorative justice" gir føringer for hvordan en kan ivareta gjenopprettende prosesser og bearbeide vonde opplevelser som følge av overgrep og krenkelser som er begått i barnevernet, og 2) diskutere muligheter og begrensinger med det jeg har valgt å kalle "dialogmodeller" for gjenopprettende ordninger og 3) diskutere muligheter og begrensinger ved "erstatningsmodeller" som gjenopprettende ordninger. Det skjer fortsatt krenkelser og overgrep ovenfor barn som er under barnevernets omsorg (se f.eks Arntsen 2012, 2012a; Bufetat u. d.; Ellingsen & Rise 2011; Wolfe, Jaffe, Leschied & Legate 2010), men de som utsettes for overgrep og krenkelser i dag har færre *alternative gjenopprettende ordninger,* enn de som ble utsatt for overgrep og krenkelser før 1980/1993. Håpet er å utvikle kunnskap som ansvarlige myndigheter kan ta i bruk når de skal tilby gjenopprettingsordninger og prosesser for *utsatte barn og unge og de som nå er blitt voksne.* Kanskje kan dette bidra til at utsatte barn og unge og de som er blitt voksne, kan gis reel mulighet til oppreisning og å få bearbeidet de vonde opplevelsene.

Etablering og utvikling av gjenopprettende ordninger

I 2005 vedtok stortinget i Norge en utvidet og tilpasset rettferdsvederlagsordning (tidligere kalt billighetserstatning) for tidligere barnehjemsbarn, spesialskoleelever og fosterhjemsbarn (Innst. nr. 217 (2004–2005); St. meld. nr. 24. 2004–2005). Det førte til at personer utsatt for overgrep og mishandling i barnevernet kan søke om økonomisk erstatning fra Statens Sivilrettsforvaltning. Maksimalt oppreisningsbeløp er 300 000 kr.

St. meld. Nr. 24. (2004–2005) bestemte at det var opp til kommunene selv å vurdere hvordan de ville stille seg til krav om kommunal erstatning. Bergen var den første kommunen som etablerte det som den gang het "Kommunal Billighetserstatning" for tidligere barnevernsbarn (2004). Etter dette har Bergen omarbeidet ordningen flere ganger og utvidet den til også å gjelde fosterhjemsbarn, skolehjem, internatbarn og spesialskolebarn. Etter Bergen fulgte Oslo og Stavanger før flere oppreisningsordninger fulgte. "Stavangermodellen" ble opprettet i 2006 og er omfattende. Viktige momenter er at alle forvaltningsnivåer erkjenner de fakta granskingsrapportene har kommet frem til, at kommunen er lyttende til de utsattes historie og vil imøtekomme deres behov. I tilegg til økonomisk erstatning til de utsatte, ble det også gitt støtte til psykologhjelp, selvhjelpsgruppe og det gis en offentlig, tydelig og uforbeholden *unnskyldning* av ordfører fra kommunestyrets talerstol til tidligere barnevernsbarn. I tillegg gis en personlig, tydelig og uforbeholden unnskyldning i brevs form fra kommunens ordfører (Blom u.d.; Hjemmesiden til Prosjekt Oppreisning[1]).

Pettersens (2010) kartleggingsstudie viste at det ved utgangen av 2009 var 234 kommuner i Norge som hadde etablert 30 ulike kommunale oppreisningsfond for tidligere barnevernsbarn. Ingen av kommunene var juridisk ansvarlig for å iverksette slike ordninger, men ordningene kom i stand for å gi en moralsk oppreisning. Derfor har det vært opp til kommunene selv å velge om og på hvilken måte oppreisning skulle gis. Selv om Stavangermodellen var retningsgivende for mange av de store nye ordningene i Norge, viste kartleggingen at det var store variasjoner mellom ulike oppreisningsordninger, både med hensyn til organisering og innretning, hvem som var målgruppen og hva kommunen tok ansvar for. Maksimalt oppreisningsbeløp varierte fra 100 000 kroner til 750 000 kroner. De fleste ordningene hadde en varighet på to år. De fleste ordningene var innrettet rundt kommunens plasseringsansvar (den kommunen som plasserte barna), mens et mindretall var innrettet rundt til-

synsansvaret som kommunen hadde for barnehjem og fosterhjem (Ibid.). Prosjekt oppreisning opplyste at det per januar 2012 var i underkant av 80 % av Norges befolkning som var tilknyttet kommuner som hadde vedtatt å etablere, eller hadde etablert, oppreisnings- eller erstatningsordninger for personer som hadde vært utsatt for uverdig behandling da de var barn og/eller ungdom under offentlig omsorg (Hjemmesiden til Prosjekt Oppreisning). Tallet viser at noen kommuner (ca. 20 %) valgte ikke å iverksette offentlige oppreisningsordninger. Noen ordninger er mer avgrensede, for eksempel at det utbetales en økonomisk kompensasjon, mens andre er mer omfattende og inkluderer en unnskyldning i tilegg til andre elementer (som Stavangermodellen). I Norge i dag er mange kommunale ordninger avviklet. Tidsgrensen opp mot våre dager ble vanligvis satt enten ved 1980 (da fylkeskommunen overtok ansvaret for barneverninstitusjonene) eller i 1993 (da den nye barnevernloven trådde i kraft) (Pettersen 2010). Det rapporteres at kommunene bl.a. har avslått søknader fordi barnevernets plassering er gjort etter 01. 01.1993, at søknaden ble levert etter søknadsfristens utløp, at barna hadde opphold på institusjon som ikke var døgnbasert, eller at plasseringer var foretatt av andre etater (slik som skole- eller helsemyndigheter)(Erstatningsutvalget i Bergen 2009; Vederlagsutvalget i Oslo kommune 2010; Oppreisningsutvalget i Agder 2011). Det betyr ikke at overgrep og krenkelser *ikke* har skjedd, men at slike forhold ikke dekkes av de kommunale ordningene. De som utsettes for overgrep etter h.h.v. 1980/1993, kan søke om vederlagserstatning, voldsoffererstatning m.v. som bare gir rett til en økonomisk kompensasjon.

Av gjennomgangen over ser en at hovedpoenget ved de etablerte gjenopprettende ordninger er at ansvarlige myndigheter skal erkjenne og ta ansvar for det som har skjedd og iverksette ordninger som kan bøte på skaden, kompensere for det som har skjedd, eller gi muligheter for utvikling hos de utsatte og forsoning mellom utsatte og de som har ansvar for krenkelsene. En ser også at de fleste kommuner valgte å opprette gjenopprettende ordninger, men det var mange ulike modeller. I denne drøftingen av ulike modeller for gjenopprettende ordninger, har jeg valgt å ta særlig utgangspunkt i "restorative justice" fordi bevegelsen angir en retning til den måten en *bør* anerkjenne og møte krenkelser på for at de utsatte skal gis gode mulighter for oppreisning, forsoning og bearbeiding.

"Restorative justice"

"Restorative justice" (etter dette forkortet til RJ) er ikke så lett å oversette til norsk, men nærliggende begreper er oppreisning, gjenopprettende rett, å gjenopprette, gjøre opp for seg eller forsoning. Samlet sett kan en hevde at sentralt i RJ er å lytte til å imøtekomme behovene til de utsatte ("victim reparation"), ansvarliggjøre gjerningspersoner og å gi både utsatt og gjerningspersoner en aktiv rolle og beslutningsmyndighet i gjenopprettingsprosessen.

RJ favner en vidtrekkende bevegelse innenfor, så vel som utenfor, straffe-rettssystemet. Selv om det synes å være mest brukt innenfor kriminalomsorgen (slik vi har sett i konfliktrådene, se for eksempel St.meld. nr. 20 (2005–2006); St.meld. nr. 37 (2007–2008)), er en slik tenkning også brukt innenfor barnevernet, utdanning, fengselsvesen, på arbeidsplasser og i større konflikter i og mellom stater (Braithwaite 2002). I internasjonal rett brukes også begrepet "transitional justice" (overgangsrettferdighet) som betegnelse på den prosess som bl.a. FN anvender for å få fred, forsoning, demokrati eller restituering etter alvorlige konflikter eller nasjonale traumer (Garcia-Godos 2008). Forutsetningen for en god oppreisningsprosess, ifølge en slik tenkning, er *at sannheten kommer frem og synliggjøres*, for eksempel gjennom en slags form for sannhetskommisjon (eller gransking slik vi har sett det i barnevernet), i tillegg til at det *gjennomføres rettsprosesser* mot dem som har gjort seg skyldige i overgrepene.

Nils Christie har vært en sentral bidragsyter for en tenkning og metodeutvikling av rettsprosesser i tråd med ideene rundt RJ. I den klassiske artikkelen "Konflikt som eiendom" (1976) viser han hvordan tradisjonell strafferettspleie frarøver de involverte parter eiendomsretten til sine egne konflikter. Christie skriver at kjernepunktet i en kriminalsak er at prosessen er overført fra en *konflikt mellom konkrete parter* til en *konflikt mellom parten og staten* i de lukkede rom, og dette skjer på en slik måte at offeret blir dobbelt taper; først vis-à-vis overtrederen, for så å nektes retten til full deltakelse i det som kunne vært en av de viktigste begivenhetene i livet. *Offeret taper sin sak* til staten og konflikten tas bort, oppløser seg eller gjøres usynlig. Konflikter er ikke sosialt nyttige, hevder Christie, før de er gjort *synlige.* Christies poeng er at konflikten må gis tilbake til de rettmessige eiere fordi konflikter representerer et potensiale for aktivitet, for deltakelse og for pedagogiske muligheter. Christie vil vri oppmerksomheten fra å dele ut skyld og straff, mot en seriøs oppmerksomhet mot offererts tap og hva som kan gjøres for å gjøre

om på det som er gjort galt: "Det leder til en diskusjon om oppreisning" (Christie 1976: 63). Christie mener vi må reagere på en slik måte de berørte parter finner rettferdig og i tråd med generelle verdier i samfunnet. En annen særegenhet ved denne domstolen er at den vil ha stor grad av lekmanns-orientering. Idealet er en domstol av likemenn som representerer seg selv.

Som antydet kan en også si at RJ vanligvis er blitt definert som en *alternativ reaksjon* på urettferdighet, konflikt, kriminalitet eller andre kritikkverdige handlinger (Braithwaite 2002; Eide & Gjertsen 2009). Internasjonalt anvendes flere ulike betegnelser som "peacemaking circles", "transitional justice" eller "conferencing" på ulike former og bruksområder på nært beslektede konfliktløsningsprosesser og ulike praksiser (Moore 2004; Paige 2009; Pranis, Stuart & Wedge 2003). Mangfoldet og det at begrepet rommer så mye, gjør det mulig å se fenomenet som noe positivt, på tvers av parti- og landegrenser (Eide & Gjertsen 2009). I praksis imidlertid er det likevel ikke helt klart hva RJ er, eller skal være, og det er en rekke utfordringer når teorien skal oversettes til praksis (Ibid.).

Tankegangen bak gjenopprettende prosesser ved hjelp av dialogmodeller

I det følgende tas det utgangspunkt i den norske modellen "gjenopprettende rett" (konfliktråd), og jeg vil drøfte fordeler og ulemper med en dialogmodell etter slike prinsipper for gjenoppretting etter overgrep i barnevernet. Konfliktrådene i Norge er et forsøk på å sette RJ ideologien ut i praksis og ble lansert i Norge etter Christies tankegods fra 1976 (Eide & Gjertsen 2009).

De mest brukte og omtalte formene for gjenopprettende prosesser er *megling* mellom den som har utført de uakseptable handlingene og den utsatte, eller et stormøte der flere som er påvirket av lovbruddet/konflikten, deltar. I dette møtet forteller alle om hva som er skjedd, hvordan handlingen har påvirket dem og hva som kan gjøres for å reparere "skaden" og få en bedre framtid. Konfliktrådet er en legmannsordning der det ikke stilles spesielle krav til utdanning eller praksis hos den som skal lede rådet, men det legges stor vekt på personlig egnethet (hjemmesiden til konfliktrådet). Konfliktrådene har ambisjoner om å gjøre rom for kompleksiteten i hendelser. Når kompleksiteten gis rom, kan det bli vanskeligere å se virkeligheten og mennesker i svart-hvitt. Og når forståelsen for den andres beveggrunner og reaksjon øker, minker mulighetene for forenklede fiendebilder og den angsten slike bilder

kan medføre (Eide & Gjertsen 2009). Med dette legges grunnen for at overtrederen kan forstå omfanget av og konsekvensene av det han har gjort. Hensikten med konfliktrådene er å skape et "åpent" rom for forsoning og følelsesmessig avslutning, økt refleksjon over eget ansvar, egne valg og konsekvensene av disse (Ibid.). Ved at partene møtes, stiller spørsmål og forteller om hvilke følger handlingen har hatt, kan de få innsikt i konsekvensene, bearbeide opplevelser og bli enig om konsekvensene.

Eksisterende dialogmodeller

Skottland har, som den eneste jeg kjenner til, utviklet og prøvd ut en modell for gjenoppretting etter overgrep i institusjon som bygger på prinsipper fra RJ, og som har felles kjennetegn med den norske modellen gjenopprettende rett (Johnstone 2011). Denne ordningen har til hensikt å skape et trygt rom der partene, åpent og ærlig, kan snakke sammen om følgende tre områder: 1) Fakta: hva var det som hendte, hvem var ansvarlig og hvorfor skjedde dette? 2) Konsekvenser: Hvem ble krenket? Hvordan påvirket dette deres liv? Hvordan har de det nå? og 3) Fremtid: hvordan kan krenkelsene adresseres, eller repareres og hvordan kan slike handlinger forebygges i fremtiden? (Johnstone 2011). Det som imidlertid skiller denne modellen fra gjenopprettende rett, er at den(de) som var direkte ansvarlig (individuelt eller organisatorisk) ikke deltar direkte. En som representerer den ansvarlige institusjonen deltar sammen med den utsatte og en nøytral leder. Når partene skal avgjøre konsekvenser, er det bestemt at det ikke kan innbefatte økonomisk kompensasjon. I tillegg til dialogmøter omfatter denne gjenopprettingsprosessen også flere ulike støttesystemer (som psykologhjelp, støttegrupper med mer). Selv om Stavangermodellen, som også bestod at flere ulike støttesystemer, ikke helt kan sies å ivareta alle prinsippene i RJ (som lekmansorientering, eller at parene sammen både gransker og beslutter konsekvenser), hadde den likevel mange liknende elementer. Som vist var formålet å lytte til de utsatte og imøtekomme deres behov, og gjenopprettingstiltakene var tilrettelagt med dette for øye. Når sekretariatene (som behandlet søknadene) også la stor vekt på å tilrettelegge for samtaler med de utsatte i sekretariatets kontorlokaler, i søkerens hjem eller på telefon og å bruke god tid på disse samtalene (Erstatningsutvalget i Bergen 2009), synes prosess og innretning å ivareta sentrale elementer i RJ.

Tankegangen bak gjenopprettende prosesser via erstatningsordninger

Tanken bak erstatningsordninger er at en *økonomisk erstatning* kan kompensere for den lidelse og krenkelse som vedkommende har vært utsatt for, og/eller kompensere for behandlingsutgifter, erstatte tapt arbeidsinntekt, gi støtte til utdanningsutgifter etc. Det argumenteres likevel med at økonomisk kompensasjon i forbindelse med omsorgssvikt og overgrep i barnevernet fyller en annen og viktigere funksjon enn å erstatte direkte skade (senskade, eller annet), nemlig at den økonomiske kompensasjonen innebærer en *samfunnsmessig symbolsk annerkjennelse* av den utsattes historie (SOU 2011a). Gjennom at staten (eller kommunen) gir økonomisk erstatning får de utsatte et konkret bevis på at *samfunn og fellesskap* erkjenner og tar ansvar for deres situasjon.

Eksisterende erstatningsmodeller: kriterier og formål

Den norske statlige rettferdsvederlagsordningen er en erstatningsmodell. Ved fastsettelse av et eventuelt rettferdsvederlag vurderes overgrepenes eller omsorgssviktens alvorlighetsgrad, institusjonsoppholdets varighet og eventuelle skadefølger dette har hatt for søker. Det fremkommer av presentasjonen i vedlegget til St.meld. nr. 44 (2003–2004) at rettferdsvederlag ikke tar sikte på å dekke det samlede økonomiske tapet søkeren har hatt, men er ment som en *håndstrekning*. I praksis legges det vesentlig vekt på *om det offentlige kan bebreides* for den skade som er oppstått i vurderingen av slike saker.

Alle de kommunale oppreisningsordingene i Norge har også utbetalt økonomiske erstatninger til de utsatte. Selv om flere ordninger har andre gjenopprettende elementer i tilegg (som unnskyldninger, tilbud om psykologhjelp eller annet), vil diskusjonen i det følgende likevel begrense seg til å omhandle økonomisk kompensasjon alene.

De kriterier og formål som ligger til grunn for utbetaling av økonomiske kompensasjonen, er ulike. Stavangermodellen, som ble brukt i store deler av Norge, hadde til hensikt at erstatningsbeløpet skulle kompensere for *den smerte og lidelse som ble påført* den unge mens vedkommende var plassert. I en slik model gjøres en vurdering av omsorgssviktens art og omfang. En alternativ modell kan ha som hensikt å kompensere for *senskader* som er forårsaket av omsorgssvikten. En slik vurdering kan for eksempel bestå av en medisinskfaglig vurdering av fysiske og psykiske senskader, en vurdering av psykososiale

senskader, eller hvilke muligheter i fremtiden saksøkeren har mistet som følge av det vedkommende var utsatt for som barn/ungdom (en modell liknende dette er etablert i Irland). En tredje modell gir *samme beløp til alle* erstatningsberettigede uavhengig av hva de har opplevd og hvilke senskader det har fått (foreslått i Sverige). En slik erstatning kan betraktes som en erkjennelse av samfunnests svik mot de utsatte og som en bekreftelse på den lidelse dette forårsaket (SOU 2011a).

Utfordringer knyttet til ulikheter og vilkårlighet ved de eksisterende erstatningsordninger

I SOU 2011:9, side 135 drøftes muligheter og begrensninger ved ordninger som har til hensikt at erstatningsbeløpet skal kompensere for den smerte og lidelse som ble påført den unge. Muligheter med en slik utmåling kan være at den enkelte får erstatning for hva han/hun faktisk opplevde. Det at enkeltindivid kan ha vært utsatt for ulik behandling taler for at det er rimelig med individuelle erstatningsbeløp som tilsvarer deres individuelle historie. På den annen side kan det være vanskelig for andre å sette seg inn i og bedømme enkeltmenneskers lidelse, og særlig gjelder dette når hendelsene har skjedd lagt tilbake i tid. En slik gradering kan også føre til at en prøver å utføre mer eller midre objektive vurderinger av krenkende handlinger, slik en så i Stavangermodellen. Denne skilte mellom "aktive overgrepshandlinger", dvs. konkrete ulovlige og staffbare handlinger og "passive overgrepshandlinger" på den annen side, dvs. sviktende omsorg/vanskjøtsel. Størst erstatning fikk de som ble utsatt for aktive overgrepshandlinger, slik som seksuelle overgrep og grov vold. En slik modell legger mindre vekt på den enkeltes opplevelse av hva som har skjedd. Muligheten til å bedømme smerte og lidelse vil også i stor grad avhenge av den enkeltes evne til å uttrykke sine følelser og å kognitivt kunne beskrive det som har skjedd. Retten til høyere erstatning blir således avhengig av om den utsatte lykkes med å bevise at han eller hun er blitt utsatt for den krenkelse som kreves for å få høyeste erstatningssum.

Vanskene med den modellen som skal kompensere for senskader forårsaket av omsorgssvikten, er at det i ettertid vil være vanskelig å kunne avgjøre om og hvilke av (sen)skadene som har sin årsak i mishandlingen eller omsorgssvikten, eller hvilke som har andre årsaker. For eksempel kan det være vanskelig å avgjøre om manglende utdanning har sin årsak i vold og overgrep på institu-

sjon, eller om det er en konsekvens av lærevansker, senere rusmisbruk, andre forhold forut for plassering, eller annet. Det kan også være vanskelig å avgjøre hvordan en skal kunne vurdere muligheter i fremtiden som saksøkeren har mistet pga. overgrep under offentlig omsorg (SOU 2011a). En slik modell krever også at den enkelte klarer å dokumentere senskader, i tilegg til å sannsynliggjøre at det er kausale sammenhenger mellom senskader og de krenkelser de ble utsatt for under offentlig omsorg.

En modell som gir lik kompensasjon til alle, uavhengig av hva de har opplevd eller hvilke følger dette fikk for deres liv, kan også oppleves urettferdig av mange fordi alle får samme beløp. På den annen side kan noen oppleve det som rettferdig at alle får samme beløp, og kanskje kan en slik ordning føre til at erstatningene kan utbetales relativt fort (SOU 2011a). Rask reaksjon er i tråd med prinsipper og retningslinjer for oppreisende prosesser angitt av FN (Garcia-Godos 2008).

Rettferdsvederlagsordningen hos Statens Sivilrettsforvaltning er også kritisert. I nyere erstatningssøknader til Statens Sivilrettsforvaltning fremkommer det bl.a. at barn på barnevernsinstitusjoner på 1990-tallet ble utsatt for fysiske og psykiske overgrep; som forsøkt kvalt, tvangsklippet med negleklipper, tvangsfôret, og de fikk for lite mat og næring, og både utsatte og andre fortviler over måten dette håndteres på i ettertid, og de opplever at det gis svært lav økonomisk kompensasjon (Arntsen 2012a). Prosjekt Oppreisning har dessuten argumentert for en generell misnøye med ordene "billighetserstatning" og "vederlagsordning". Mange har opplevd ordene som *nedverdigende*, og mener at det offentlige *aldri kan betale seg ut* av det faktum at mange mennesker har fått sine liv ødelagt (Hjemmesiden til Prosjekt Oppreisning).

Alle økonomiske oppreisningsordninger omfatter dessuten systemer for saksbehandling, søknadsfrister, maksimalbeløp, krav til egenerklæring osv. Søknad om rettferdsvederlag kan ikke forventes å være ferdigbehandlet før det er gått minst 18–20 måneder. Flere saksøkere fortviler over den lange og omfattende søknadsprosessen og problemene de har med å sannsynliggjøre og vise hva som har skjedd med dem på barnehjem og spesialskoler, ofte langt tilbake i tid (fra Prosjekt Oppreisning sin facebookside). Det er også ofte lang saksbehandlingstid i de kommunale ordningene. I noen saker har søker avgått ved døden i løpet av den tiden det har tatt å behandle saken (Fylkesmannen i Nordland 2010).

I tillegg har forskjellene i de kommunale ordningene i landet ført til at mange har opplevd dem urettferdig (NTB 2010). Det er store sprik mellom

erstatningsbeløpet som utbetales, og det er påpekt at det er uetisk at størrelsen på oppreisningen avhenger av kommuneøkonomi (Pettersen 2010). Når det gjelder aktuell periode for den aktuelle krenkelse eller skade er den også noe ulikt angitt i ulike ordninger. Noen opererer med et fra tidspunkt, andre gjør det ikke. Som vist er også tidsgrensen opp mot våre dager enten satt ved 1980 eller 1993, og flere som har søkt, er avvist fordi omsorgssvikt eller krenkelser har skjedd etter dette, men økonomiske erstatninger er også utbetalt av kommunen for plasseringer så sent som i 2010 (Nærland 2012a). Noen av ordningene har bestemt at oppreisningen er personlig og derfor ikke skal tilfalle eventuelle arvinger og faller bort ved søkers død. I andre ordninger tilfaller en erstatning dødsboet.

Gjennom økonomiske erstatningsordninger søker det offentlige å anerkjenne den enkeltes lidelse og ta ansvar for krenkelser, manglende tilsyn, oppfølging osv., og på denne måten anerkjenner det offentlige krenkelsene og de program- og systemovergrep som har skjedd og de tar et ansvar. Økonomisk kompensasjon kan på denne måten forstås som en måte å ta et oppgjør med urett på mange nivå. Likevel er det grunn til å tro at økonomisk kompensasjon, alene, i mindre grad evner å gi de utsatte eierskap til sine konflikter, ei heller et åpent rom for forsoning og følelsesmessig avslutning, økt refleksjon over eget ansvar, egne valg og konsekvensene av disse, noe som er viktige momenter ifølge prinsippene i RJ og i gjenopprettende rett (Christie 1976; Eide & Gjertsen 2009; Eide 2010). Medlemmene i rettferdsvederlagsutvalget rapporterer også at de ikke opplever at det gis fullverdig oppreising i slike saker (Arntsen 2012a). Som vi har sett, er det tvilsomt om økonomisk kompensasjon alene fungerer på en slik måte de berørte parter og andre samfunnsaktører finner rettferdig og i tråd med generelle verdier i samfunnet. Dessuten er det en fare for at gjenoppretting via økonomisk kompensasjon, alene, kan føre til at gjenoppretting reduseres til et juridisk anliggende (i de lukkede rom) og et spørsmål om kroner og øre, og på denne måten fratas viktige aktører delaktighet og læringsmuligheter. En kan derfor hevde at økonomisk kompensasjon alene i liten grad støtter opp under ideene fra RJ. Det er derfor grunn til å drøfte om alternative modeller bedre kan ivareta en mer helhetlig gjenopprettende prosess for denne gruppen.

Kan dialogmodeller være et godt alternativ for gjenopprettende prosesser i barnevernet?

En dialogmodell vil innebære at den som har vært utsatt for overgrep under offentlig omsorg, får en mulighet til å bli hørt og få fortalt hva som har skjedd, direkte til vedkommende som har utført krenkelsene. De utsatte får også være delaktige i bestemmelsene om hvilke konsekvenser dette skal få. I Norge har det vært reist kritikk mot at barnevernet i for liten grad involverer brukerne i beslutningsprosessene (Falck 2006). Ved at partene møtes, stiller spørsmål og forteller om hvilke følger handlingen har hatt, kan de få innsikt i konsekvenser og bearbeide vonde opplevelser. For de som har opplevd overgrep og svikt i barnevernet kan det å få lov å fortelle, å bli lyttet til, være et viktig mål i seg selv (Jülich 2006). Mange av dem som har forklart seg for granskingskommisjonen i Sverige, fortalte at stumhet ble dobbeltkrenkende. De opplevde det som dobbelt krenkende, at de først opplevde omsorgssvikt eller overgrep, for siden ikke å bli hørt eller ha noen å vende seg til som var interessert i deres situasjon (SOU 2011a). Det å fortelle kan gi den utsatte selv økt forståelse, selvinnsikt, selvforståelse og/eller kontakt med sine egne følelser og behov. Vi vet også at mange av barna fortalte hva de var utsatt for når de var små, men ikke ble trodd (Stein 2006). Vi vet også at krenkelser noen steder var en så vanlig del av hverdagen at de voksne ikke tok affære for å stoppe det som foregikk (NOU 2004:93).

Å møte en annens ansikt og lytte til hva som står på spill for denne, kan fungere som et imperativ til endring, til revurdering av ens handlinger og oppfatninger (Eide & Gjertsen 2009). Christie (1976) påpekte også hvordan *utøveren* kunne dra nytte av å være direkte deltagende, bl.a. fordi vedkommende også ble gitt mulighet til økt forståelse, til å be om tilgivelse, og å få mulighet til å fortelle sin versjon og forklare seg. Det at de som anklages for å ha utøvd overgrep i barnevernet i liten grad har fått anledning til å forsvare seg, er trukket frem av rådmenn som en viktig prinsipiell grunn til at det ikke er aktuelt å etablere kommunale oppreisningsordninger (Pettersen 2010).

På den andre siden kan det være at den som er krenket, vil vegre seg for å fortelle, eller ikke klarer å gjenfortelle hva som har skjedd, og særlig ansikt-til-ansikt med gjerningspersonen. Dette kan gjøre det vanskelig å bearbeide de vonde opplevelsene i slike fora. Granskingene i barnevernet har vist at det er en stor påkjenning for enkeltpersoner å skildre egen opplevelse i detalj (Colton et al. 2002; Innst.S.nr. 17 (2004–2005); SOU 2011a). Det kan være

vanskelig å avdekke forhold som har skjedd langt tilbake i tid, å sette ord på noe en ikke tidligere har snakket om, snakke om ting forbundet med skam og skyldfølelse, eller bringe til live situasjoner en helst ønsker å glemme (Granskingene i Sør-Trøndelag 2007:16). Siden en må være åpen for at noen ikke ønsker å rippe opp i det som har skjedd, er det rimelig å tenke at alternative uttrykksmåter bør vurderes. For noen kan det være lettere å uttrykke seg skriftlig, eller via en tredjepart, på telefon osv. En kan hevde at de metoder som anvendes for dette, bør tilpasses den enkelte. Situasjonsbeskrivelsene innledningsvis viser dessuten at de utsatte er i svært ulik alder og hvor lang tid det er siden overgrepene eller krenkelsene skjedde. En må dessuten være forsiktig slik at en ikke re-traumatiserer eller ytterligere skader eller krenker (Colton m.fl. 2002; SOU 2011a).

Praktiske og verdimessige utfordringer

En dialogmodell krever at de som er direkte involvert i handlingene skal møte hverandre, sette ord på det de har opplevd, tanker og følelser inkludert, på sine egne premisser. Meglerens rolle er å tilrettelegge for slik dialog, likevel kan en støte på så vel praktiske som verdimessige utfordringer.

I noen enkeltsaker kan det være lett å identifisere hvem som er utøveren og hvem som er krenket og derved hvem som skal møtes ansikt-til-ansikt, i andre saker kan det være mer komplisert. Fortellingen til Caroline, som var plassert på en norsk institusjon i 1994, belyser dette: ”De andre beboerne dro meg inn på et rom. Der la de meg i bakken, sparket og slo meg, med de ansattes velsignelse. Man kunne høre alt gjennom de tynne dørene, hevder Caroline…” (Arntsen 2012). Selv om barne-, ungdoms- og familiedirektoratet uttaler at søkers fremstilling er troverdig og bl.a. viser til tilsynsrapporter fra samme periode, mener nåværende leder ved institusjonen at ”det er vanskelig å tro” at overgrepene skjedde med de ansattes viten og vilje (Ibid.). Eksempelet belyser hvor vanskelig det kan være å avgjøre hvem som skal defineres som ”eier” og forventes å møtes i en gjenopprettende dialog. Utøver og utsatt kan ha ulik forståelse av det som har skjedd, om overgrep er begått, og overgrep og krenkelser kan være vanskelig å bevise i etterkant. Kartleggingsutvalget påpekte også at det kunne være vanskelig å dokumentere overgrep, og kravene til bevis ble derfor senket noe, og egenerklæringen om slike forhold ble tillagt stor vekt (Innst. S. nr. 217 (2004–2005)).

I konfliktrådene er samtykke en forutsetning. I realiteten imidlertid er ikke alltid samtykket reelt, verken i konfliktrådene (Eide & Gjertsen 2009) eller i familierådene (Falck 2006). Hensikten med dialogmøter er at partene *sammen* skal finne gode løsninger og lage avtaler for hva som må gjøres. Kanskje er det slik at det bare er i saker hvor utøver erkjenner krenkelsene, og er i stand til og villig til å møte den han har krenket, at reell oppreisning og enighet mellom partene om en hensiktsmessig konsekvens kan finne sted. Forskning fra andre områder kan tyde på at ansikt-til-ansikt-møter bør unngås hvis den utsatte og utøver er uenig om hva som er fakta i saken, og i saker hvor utøver i liten grad er villig til å vise anger eller å endre sin atferd (Daly 2008). I slike tilfeller vil prosessene ha en ødeleggende effekt og bringe mer lidelse.

Relevante aktører kan delta på stormøter. Det som vanskeliggjør dette, kan være at institusjoner der overgrep skjedde, er blitt nedlagt. Andre utfordringer, som tidligere nevnt, er å bestemme *hvem* som er relevante aktører å trekke inn i en slik sak, er det andre som så og visste men ikke rapporterte videre, er det institusjonens ledelse, kommunens barneverntjeneste som plasserte barna, eller institusjonens eier? Eller er det tilsynsansvarlige som ikke fulgte opp det tilsynet de var pålagt, eller politiske myndigheter som bevilget for knappe ressurser? Svært mange kan sies å være relevante aktører. Mulighetene ved stormøter et at ansvarlige parter engasjeres og blir gjort ansvarlig, noe som kan være en forutsetning for reell anerkjennelse og ansvarlighet hos relevante aktører. På den annen side kan dette føre til svært store møter og det kan bli svært tids- og ressurskrevende (Belknap & McDonald 2010). Store møter kan føre til større bevissthet og fokus hos ansvarlige parter, men kanskje også muligheter for forvitring av ansvarsforhold. Det er heller ikke gitt at aktører på ulike nivå erkjenner sitt ansvar. Pettersen (2010) viser at rådmennenes prinsipielle motargument mot å etablere oppreisningsordninger, var at de mente at det var et statlig, ikke kommunalt ansvar.

Mulighetene ved dialogmøter kan være anledning for forsoning og følelsesmessig bearbeiding, økt refleksjon over individuelt ansvar, valg og konsekvensene av disse. De som fremhever positive erfaringer fra konfliktrådene, sier at det kjennes godt å få avsluttet saken, få til en løsning og å bli hørt og få en unnskyldning (Eide & Gjertsen 2009). Forutsetningen for vellykket oppreisende dialogmøter er dessuten at ansvarlige aktører evner å være refleksive, selvkritiske og forberedt på å møte krav om for eksempel ansvarlighet, gjøre opp for seg på andre måter, eller å komme med en uforbeholden personlig

unnskyldning (Colton, et al., 2002). For mange som har vært utsatt for krenkelser i barnevernet, har det vært viktig å få en unnskyldning (Næss 2009). På den annen side kan en (pga. sakens kompleksitet som vil bli drøftet nedenfor) hevde at reell unnskyldning også innebærer at *sentrale myndigheter* anerkjenner både de krenkelsene vedkommende har vært utsatt for, og de konsekvensene dette har hatt (Barkan 2000 i Berndsen & McGarty 2010).

I en dialogmodell er det en fare for at gjerningspersonens forståelse og opplevelse får for stor vekt, mens behovene til de utsatte ignoreres eller overses (Cameron 2007 i Belknap & McDonald 2010). Muligheten ved en dialogmodell er at den utsatte får en bekreftelse på "sannheten" og for den som er krenket, er dette en viktig reparerende faktor. Erfaring fra konfliktrådene viser imidlertid, at selv i enklere saker, er det ikke alltid slik i praksis, fordi ulike parter kan ha ulik forståelse av saken (Eide & Gjertsen 2009). Når det handler om oppreisning etter omsorgssvikt og overgrep som har skjedd langt tilbake i tid, er det også et problem at mange av overgriperne og andre ansatte som var sentrale i barnevernet er gått bort, eller er blitt for gamle eller syke til å kunne uttale seg (Granskingsutvalget i Sør-Trøndelag, 2007: 17). Det kan ganske sannsynlig også skje at de som jobbet på institusjonene, ikke lenger husker, eller vil vedkjenne seg hva som har skjedd (Rytter 2011). I tillegg kan det være problematisk å finne egnede løsninger. En risikerer at like saker får ulikt utfall, da *behovene* hos de enkelte kan være svært ulike. Det kan også være en begrensing om det "bare" skal være opp til den utsatte og krenker å finne løsninger. Christies (1976) "offer-orienterte" domstol åpnet opp for at dommeren også kan pålegge straff, i tillegg til de gjenopprettede handlinger vis-a-vis offeret som deltagerne er blitt enige om. En slik tilnærming gjør at andre også kan få et ansvar for å finne ytterligere egnede tiltak for gjenoppretting etter krenkelser og, ikke minst, for å forebygge at overgrep skjer igjen.

Generelle utfordringer ved gjenopprettende modeller i barnevernet

Selv om dialogmodellene evner å romme visse former for kompleksitet, er den ikke like godt egnet til å rette søkelyset mot større sammenhenger og kompleksitet (Eide & Gjertsen 2009: 105). Det samme kan sies om utbetaling av individuelle erstatninger. Når det gjelder oppreisning etter overgrep i barnevernet er det spesielt komplisert. Det er viktig at gjenoppretting også har til hensikt å forebygge nye overgrep. Befringsutvalget påpeker at dersom

barnets rettssikkerhet i institusjon skal ivaretas, må gjenoppretting også ha til hensikt å forebygge nye overgrep, blant annet gjennom å ha en allmennpreventiv effekt (NOU 2004). Kanskje kan et meklingsmøte gjøre at *en bestemt person* ikke begår slike handlinger igjen, eller at økonomisk erstatning gjør at en bestemt kommune viser høflighet eller imøtekommenhet.[2] Men samtidig risikerer en at oppmerksomheten ledes bort fra institusjonelle former for ansvar og forhold av betydning for å forebygge nye krenkelser eller krenkelser andre steder. Som nevnt i innledningen, har granskingene vist at overgrep i fosterhjem og institusjon også bestod av program- og systemovergrep (Gil 1982). På denne måten var ulike former for individuelle handlinger innvevd i kompliserte årsaksforhold og flere aktører på ulike nivåer bar ansvaret for det som skjedde. Befringsutvalgets rapport bemerket også at enkeltindivider kan utføre krenkelser på tross av tilsyn og gode rutiner, men manglende tilsyn eller dårlige rutiner kan også medføre omsorgssvikt og overgrep (NOU 2004:169). Ved noen institusjoner inneholdt oppdragelses- og behandlingsmetodene et stort register av krenkende sanksjonsmetoder (som innestenging, tvangsspising av mat med mer). Granskingene viste dessuten at barnehjemmene, i mange tilfeller, manglet ressurser og kompetanse til å ta seg av de oppgavene de var satt til å løse, noe som også bidro krenkelser og overgrep (NOU 2004:149).

Institusjonelle systemer kan derved ligge til grunn for overgrep, omsorgssvikt og krenkelser begått av enkeltansatte i barnevernet. Selv om enkeltmennesker bærer ansvaret for sine handlinger, inngår disse som oftest likevel som en del av et kompleks hele og må forstås i en større institusjonell sammenheng (Hall 2000; Stein 2006). Det er grunn til å anta at det er *mindre sannsynlig* at enkeltpersoner begår overgrep mot barn, hvis regelverk, rutiner og tilsyn med barns omsorgssituasjon er omfattende og entydig. Det er også slik at pedagogisk forståelsesgrunnlag, ressursknapphet og underbemanning kan føre til at ansatte utøver kritikkverdige handlinger som normalt vil være utenkelig for dem (NOU 2004:23). Det vil derfor i mange saker være vanskelig å avgjøre hvor ansvar skal plasseres, og avgjøre hvem sitt ansvar det er å utføre "reparasjonen", hvilken "reparasjon" som trengs, og hva som skal til for at overgrep, omsorgssvikt og krenkelser ikke skal skje igjen.

Erstatningsmodellen og dialogmodellen gir forskjellige muligheter, og de kan dermed supplere hverandre. Det er grunn til å tro at mange som har vært utsatt for overgrep og krenkelser som barn, vil trenge en oppreisningsprosess som består av flere elementer. De fleste av overgrepene som fant sted på in-

stitusjon var ikke enkeltstående hendelser, men barna led *over tid* under fysisk og psykisk overlast. Selv om det var forskjeller mellom institusjonene, og ulike fosterhjem, og en bedring over tid, bestod omsorgssvikten flere steder av en langvarig mangel på ivaretakelse av barnas behov bl.a. for opplæring, nærhet, trygghet og varme. For mange har dette medført store vansker senere i livet, både utdannings- og yrkesmessig, psykisk, fysisk og sosialt (Carr m.fl. 2010; Fitzpatrik m.fl. 2010). For mange vil en bearbeiding av slike vonde opplevelser kreve lang tid og *omfattende profesjonell hjelp*. Erfaringer viser at dialogmøter etter overgrep på institusjoner kan ha "helende" potensialer, nettopp når de gjennomføres i en gjenopprettingsprosess kombinert med andre parallelle støttesystemer, som psykologhjelp, støttegrupper osv.[3]

Gjenopprettende ordninger etter overgrep i institusjonelle settinger må altså håndtere komplekse saksforhold, og faren ved både dialogmodeller og erstatningsmodeller er en individualisering og avpolitisering av komplekse og sammensatte forhold. Selv om en kan forstå at partene vil trenge å legge saken bak seg og gå videre, betale ut erstatninger eller foreta dialogmøter, er det viktig at barnevernet og samfunnet stopper opp og foretar grundige analyser av det som har skjedd. Det må arbeides *systematisk og kontinuerlig* for å utvikle og implementere kunnskap og iverksette tiltak som kan bidra til å forebygge framtidig omsorgssvikt, krenkelser og overgrep. Befringrapporten hevdet at

> "Ved å gjøre …(barnehjemsbarnas) sak til et spørsmål både om individuell erstatning og en juridisk granskning av enkelte institusjoner og til forskning, åpnes veier til ny innsikt i viktige sider ved forestillinger og praksis i omsorgen for barn. Uten forskning ville saken ha vært redusert til et juridisk anliggende og til syvende og sist et spørsmål om kroner og øre. En slik tilnærming kan bidra til å bygge opp under forestillingene om at det er ofrene som skal skamme seg. Ved at hovedvekten blir lagt på at de som har lidd, skal sannsynliggjøre og (be)vise hva som har skjedd, rettes søkelyset mot dem, i stedet for mot samfunnsforholdene som gjorde behandlingen mulig. Det kan i praksis bety å overlate bevisbyrden til ofrene. En slik måte å gå fram på kan effektivt stenge veien til mulig erkjennelse av et politisk og moralsk ansvar som kunne ha åpnet for et offensivt oppgjør med signaler om reell oppreisning og – til slutt – en mulighet for forsoning." (NOU 2004: 264)

Rettsforfølgelse, håndstrekning eller forsoning hos enkeltmennesker er således ikke tilstrekkelig fordi ansvaret for svikt og krenkelser bæres både av stat, kommuner og andre som har hatt et politisk eller profesjonelt ansvar. Dialogmøter

som hovedsakelig fokuserer på individuelle erfaringer, behov og løsninger, eller erstatningsordninger som gjør det samme, kan stenge veien for en mulig erkjennelse av et større og mer omfattende sakskompleks.

Konklusjon

Siktemålet med denne artikkelen var å utforske hvordan ideene og metoder som ligger til grunn for "restorative justice" gir føringer for hvordan en bør ivareta gjenopprettende prosesser og bearbeide vonde opplevelser som følge av overgrep og mishandling begått i barnevernet. Gjennomgangen viste at RJ er et paraplybegrep som rommer ulike verdier og praksiser, men sentrale elementer er å gi konflikter tilbake til deres rettmessige eiere, imøtekomme behovene til de utsatte og la partene sammen bestemme hvordan gjerningspersoner kan gjøre opp for seg.

Hensikten med artikkelen var også å diskutere muligheter og begrensinger ved ulike gjenopprettende modeller som brukes, eller kan brukes, i slike saker, henholdsvis dialogmodeller og erstatningsmodeller. Økonomisk erstatning kan utgjøre et symbolsk og konkret bevis på at samfunn og fellesskap erkjenner og tar ansvar for de utsattes situasjon i fortid, nåtid og/eller fremtid. Det er dessverre fortsatt krenkelser og overgrep mot barn som er under barnevernets omsorg. Fordi mange av de kommunale oppreisningsordningene vanligvis ikke omfatter krenkelser etter 1980/1993, er det rene økonomiske erstatningsordninger som i dag gir de utsatte gjenoppretting etter krenkelser og overgrep, med mindre saken føres for retten. Det er derfor viktig å merke seg at ulikheter og vilkårligheter knyttet til de økonomiske erstatningene gjør at ordningene oppleves urettferdig, utilstrekkelig og tidvis også nedverdigende. I tilegg ivaretar de i liten grad det idégrunnlaget som ligger i RJ. Saksframlegg og vurdering av konsekvenser skjer i de lukkede rom, og en kan hevde at staten stjeler problemene, offeret taper sin sak til staten og problemene tas bort, oppløser seg eller gjøres usynlig (Christie 1976). Dialogmodeller ivaretar idégrunnlaget i RJ på en bedre måte og kan gi andre oppreisningsmuligheter fordi partene selv får medvirkning og bestemmelse og overgrep og krenkelser i barnevernet gjøres synlig.

Ingen av modellene synes likevel å kunne ivareta kompleksiteten i disse sakene. Fordi overgrep og omsorgssvikt i institusjonelle settinger både handler om en åpen og direkte form, programovergrep og systemovergrep, er det

mange berørte aktører og systemer, på ulike nivå. Dette gjør at fullverdig gjenoppretting er en omfattende praksis. En bør derfor tilrettelegge for gjenopprettende ordninger som evner å plassere et moralsk ansvar på måter som begge parter, både det offentlige og den enkelte, vil nyte godt av. De gjenopprettende prosessene bør også ha et bredt siktemål, slik Prosjekt Oppreisning har formulert det: å styrke dagens barnevern, gi mennesker en ny start i livet og gi de ansvarlige en mulighet til å møte den vanskelige historien.

Noter

En stor takk til tidsskriftets anonyme konsulenter og til redaktørene Kari Stefansen, Selma Therese Lyng og Ingrid Smette for klare og konstruktive kommentarer og gode endringsforslag.

1. www.propp.no. Prosjekt Oppreisning var et nasjonalt ressurs- og kompetansesenter som ble etablert 1. 1. 2007 og avviklet 31.12.2011. Prosjektet bidro med kunnskap, veiledning og kompetanse til kommuner og fylkeskommuner om oppreisningsprosesser og oppreisningsordninger. De gav råd, støtte og veiledning til enkeltmennesker utsatt for overgrep og krenkelser under offentlig omsorg og bidro med kompetanse og erfaring til fagmiljøene i dagens barnevern. www.propp.no ble nedlagt i september 2012 og hjemmesiden har byttet adresse til http://www.oppreisning.com/
2. Både barnevernsjef og rådmann understreker at kommunen utbetaler såkalt *kulanseutbetaling. Kulanseutbetaling* betyr høflighetshensyn eller imøtekommenhet (Nærland 2012).
3. Sacro Restorative Justice Services for Adult Survivors Abused in Care as Children (u.d.) rapporterer dette. Prosjekt Oppreisning rapporterer også at de mottok mange gledelige tilbakemeldinger fra mennesker som fikk sin oppreisning etter Stavangermodellen og som fortalte at oppreisning virket (Årsmeldingen 2010), noe som også har vært erfaringen til oppreisningsutvalgets sekretariat i Agder (2011).

Litteratur

Arntsen, E. O. 2012: Tvunget til lydighet av marinejegere i barnevernet. VG nett 19. 05.2012. Lastet ned fra http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10061761, 11.09.2012

Arntsen E. O. 2012a: Frp-politiker: Når staten har sviktet må den gjøre opp for seg VG nett 20.05.2012. Lastet ned fra http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10061835 11.09.2012

Belknap, J., & McDonald, C. 2010: Judges' attitudes about and experiences

with sentencing circles in intimate-partner abuse cases. *Candinadian journal of chriminologi & criminal justice* 52(4) 369–395

Berndsen, M., & McGarty, C. 2010: The impact of magnitude of harm and perceived difficulty of making reperations on group-based guilt and reparation towards victims of historical harm. *European journal of social psychology* 40(3), 500–513

Blom, H. (u.d.) Stavangermodellen Lastet ned fra http://www.propp.no/1044010/, 5. 09.2012

Braithwaite, J. 2002: *Restorative justice & responsive regulation*. New York: Oxford University Press

Bufetat (u.d) Overgrep mot barn som får hjelp fra barnevernet. Lastet ned fra http://www.bufetat.no/nyheter/Overgrep-mot-barn-som-far-hjelp-fra-barnevernet/ 11. 09.2012

Carr, A. Dooley, B., Fitzpatrick, M., Flanagan, E., Flanagan-Howard, R Tierney, K. White, M. Daly, M. Egan, J. 2010: Adult adjustment of survivors of institutional child abuse in Irland. *Child abuse & neglect* 34(7), 477–489

Christie, N. 1976: Konflikt som eiendom, *Sosiologi i dag*. (6)4, 54–69

Colton, M., Vanstone, M., & Walby, C. 2002: Victimization, care and justice: Reflections on the experiences of victims/surviviors involved in large-scale historical investigations of child sexual abuse in residential institutions. *British journal of social work* 32(5), 541–551

Commission to Inquire into Child Abuse 2009: Executive Summary. Lastet ned fra http://www.childabusecommission.ie/ 19.09.2012

Community Affairs References Committee. 2005: Protecting vulnerable children: A national challenge Second report on the inquiry into children in institutional or out-of-home care. Canberra: Senate Printing Unit, Parliament House

Daly, K. 2008: Girls, peer violence and restorative justice. *The Austrailian and New Zealand journal of criminology* 41(1), 109–137

Eide, A. K., & Gjertsen, H. 2009: Med! Eller? Virkninger av, og utfordringer ved, gjenopprettende rett som alternativ eller suplement til straff. *NF-Rapport nr. 14/2009* Bodø: Nordlandsforskning

Eide, A. K. 2010: "Og at det er en nyttig ting…" Evaluering av prosjektet "Problemorientert politiarbeid og Restorative Justice i Salten Politidistrikt. NF rapport nr. 16/2010 Bodø: Nordlandsforskning

Ellingsen, L., & Rise, M. B. 2011: Dømt for overgrep mot 52 barn, Adres-

seavisen. 8.12.2011 Lastet ned fra http://www.adressa.no/nyheter/deglemtebarna/article1738925.ece, 26.09.2012

Erstatningsutvalget i Bergen 2009: Sluttrapport fra den utvidede erstatningsordningen i Bergen kommune for beboere i barnehjem, fosterhjem, spesialskoler og skolehjem i perioden 1954–1980. En tilleggsrapport til rapportene fra erstatningsordningene i 2003 til 2007. Bergen

Falck, S. 2006: Hva er det med familieråd? Samlerapport fra prosjektet: "Nasjonal satsing for utprøving og evaluering av familieråd i Norge". Oslo: NOVA Rapport 18/06

Fitzpatrick, M., Carr, A. Dooley. B., Flanagan-Howard, R., Tierney, K. White, M. Daly, M. Shevlin, M. Egan, J. 2010: Profiles of adult survivors of severe sexual, physical and Emotional institutional abuse in Ireland. *Child Abuse Review* 19(6), 387–404

Fylkesmannen i Nordland 2010: Erstatning til tidligere barnevernsbarn og spesialskoleelever i Nordland, Lastet ned fra http://www.fylkesmannen.no/hoved.aspx?m=2527&amid=3326416 ,5. 09. 2012

Gallagher, B. 2000: The extent and nature of known cases of institutional child sexual abuse. *British journal of social work*, 30(6), 795–817

Garcia-Godos, J. 2008: Victim reparations in transitional justrice – Whats is at stake and why. *Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter* 26(2), 111–130

Gibbs, I., & Sinclair, I. 2000: Bullying, sexual harassment and happines in residential children's homes. *Child abuse review* 9(4), 247–256

Gil, E. 1982: Institutional abuse of children in out-of-home care. Child and youth service 6(4), 7–13

Granskingsutvalg for Aust- og Vest-Agder 2009: Gransking av skole- og barnehjem i Aust-og Vest-Agder. Kristiansand: Fylkesmannen i Vest-Agder

Granskingsutvalg i Oslo og Akershus 2005: Barneverninstitusjoner benyttet av Oslo kommune 1954-1993, gransking av overgrep, omsorgssvik, tilsyn og tvangsplassering. Oslo: Fylkesmannen i Oslo og Akershus

Granskingsutvalget for barnehjemmene i Finnmark 2008: Rapport fra granskingsutvalget for barnehjemmene i Finnmark. Vadsø: Fylkesmannen i Finnmark

Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Hordaland 2003: Rapport fra Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland

Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Rogaland 2006: Rapport fra

Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Rogaland. Stavanger: Fylkesmannen i Rogaland

Granskingsutvalget i Sør-Trøndelag 2007: Omsorg og overgrep Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930-årene til 1980-årene. Trondheim: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Grauwiler, P., & Mills, L. G. 2004: Moving beyond the criminal justice paradigm: A radical restorative justice approach in intimate abuse. *Journal of sociology and social welfare* 31(1), 49–69

Hall, M. 2000: After Waterhouse: vicarious liability and the tort of institutional abuse. *Journal of social welfare and family law*, 22(2), 159–173

Hjemmesiden til Prosjekt Oppreisning: www.propp.no

Hjemmesiden til konfliktrådene: www.konfliktraadet.no

Innst. S. nr. 217, 2004–2005: Innstilling til Stortinget frå familie-kultur-og

administrasjonskomiteen. St. Meld. nr. 24 (2004–2005). Oslo: Familie-likestillings- og inkluderingsdepartementet

Johnstone, J. 2011: Consultation on the development of an RJ Toolkit for survivors of historical institutional abuse. Lastet ned fra http://www.survivorscotland.org.uk/news-and-events/item/consultation-on-the-development-of-a-rj-toolkit-for-survivors-of-historical-institutional-abuse/ 4. 09. 2012

Jülich, S. 2006: Views of justice among survivors of historical child sexual abuse. Implications for restorative justice in New Zealand. *Theoretical criminonology,* 10(1), 125–138

Lindsay, M. 1999: The neglected priority: Sexual abuse in the context of residental child care. *Child abuse review,* 8(6), 405–418

Moore, D. B. 2004: Managing social conflict-The evolution of a pratical theory. *Journal of sociology and social welfare* 31(1),71–91

NOU 2004:23. *Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945–1980.* Oslo: Familie-likestillings- og inkluderingsdepartementet

NTB 2012: 2637 barnevernsbarn har fått oppreisning , i *Aftenbladet.no*, 14 april. 2010

Lastet ned fra http://www.aftenbladet.no/nyheter/innenriks/2637-barnevernsbarn-har-fatt-oppreisning-1918611.html, 5.09.2012

Nærland, E. 2012a: Betaler 1,45 mill. i erstatning etter overgrep, *Stavanger Aftenblad* 26 september. lastet ned fra http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/sandnes/Betaler-1_45-mill-i-er-

statning-etter-overgrep-3037646.html 18. oktober. 2012
Næss, P.A. 2009: Viktig med en unnskyldning, *Lierposten* 20.05.2009
Ohmer, M. L., Warner, B. D., & Beck, E. 2010: Preventing violence in Low-Income Communities: Facilitating residents' ability to intervene in neighboorhood problems. *Journal of sociology & social welfare* 37(2), 161–181
Oppreisningsutvalget i Agder 2011: Den kommunale oppreisningsordningen i Agder. Sluttrapport fra oppreisningsutvalgets sekretariat. Rapport avgitt februar 2011
Paige, A. 2009: How "transitions" reshaped human rights: A conceptual history of transitional justice. *Human Rights quarterly,* 31(2), 321–367
Pettersen, K.-S. 2010: *Kommunale oppreisningsordninger for tidligere barnevernsbarn*. Oslo: UIO, Institutt for kriminologi- og rettssosiologi
Pranis, K., Stuart, B., & Wedge, M. 2003: *Peacemaking circles from crime to community*. Minesota: Living Justice Press
Prosjekt Oppreisning 2010: Årsmelding 2010. Stavanger: Prosjekt Oppreisning
Rytter, M. 2011: Godhavnsrapporten En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på børnehjem 1945–1976 Svenborg: University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 419
Sacro RJ Services for Survivors of Institutional Abuse (u. d) Time To be Heard, Lastet ned fra http://www.survivorscotland.org.uk/confidential-forum/time-to-be-heard/ , 5.09.2012
Sen, R., Kendrick, A., Milligan, I., & Hawthorn, M. 2008: Lessons lernt? Abuse in residental child care in Scotland. *Child & family social work*, 13(4), 411–422
SOU 2011: *Vanvård i social barnavård Slutrapport*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar 2011:61
SOU 2011a: Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar Betänkande av upprättelseutredningen.Utredningar 2011:9
St.meld. nr. 24, 2004–2005: *Erstatningsordningar for barn i barneheimar og spesialskular for barn med åtferdsvanskar*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
St.meld. nr. 20, 2005–2007: *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet
St.meld. nr. 37, 2007–2008: *Straff som virker – mindre kriminalitet –tryggere samfunn*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet

Stein, M. 2006: Missing years of abuse in children's homes. *Child and family social work*, 11(1), 11–26

Vederlagsutvalget i Oslo kommune 2010: *Oslo kommunes vederlagsordning for tidligere barnevernsbarn.* Sluttrapport fra vederlagsutvalget. Oslo: Oslo Kommune

Wolfe, D.A., Jaffe, P. g., Leschied, A.W., & Legate, B.L. 2010: Assessing historical abuse allegations and damages. *Child abuse & neglect*, 34(3), 135–143

Abstract

In many countries, the media, the authorities and researchers have documented gross failures to protect children, and physical, psychological and sexual abuse of children under the care of child welfare services. Many countries are having discussions about how to deal with this and various models for victim reparation schemes are being discussed and tested. However, there is still no review of the literature that considers the different schemes or discusses victim reparation, for abuse and neglect while under the care of child welfare services, using ideas and methods of restorative justice. The main concern of this article is reparation arrangements for abuse and neglect while in the care of child welfare services. The article will explore how ideas about "Restorative Justice" can provide guidance on how to carry out reparation processes which result from abuse and ill-treatment experienced while in the care of child welfare services. The aim is also to discuss the possibilities and limitations of restorative models that emphasize mediation and dialogue (dialogue models). In addition, the article will discuss victim reparation schemes which emphasize purely economic compensation (compensation models).

Keywords: Abuse, neglect, remedy, restorative justice, the child welfare services, victim reparation